

և իրենց հաջը չհասած են անոնք որ դպրոցական հաշիվաբույժներ է մտած են կհասնել մէջ, ու Պարտիզակ երկանիկ եղած է միշտ այդ մտածումով. իր ապրուստին վարիչ ուժը եղած էր միշտ զգուրցը, Այդ կերպով զարգացած կհասնէր մը մէջ է որ մշակութային և ազգային գիտականութիւնը, քաղաքագիտ կըրթութիւնն սերը և ազգային նկեղեցիին շնոր յարոււրը, Միայնական գրեթէ հմարտութիւնը կը ներկայացնէ, այնպէս ցուցնելով թէ Ամերիկեան վարժարանն ալ, Տօքթ. Ձերմալըրսի օրով մասնաւանդ, կարեւոր ազգային մը եղած է գեղին մասնաբաժան յառաջդիմութեան:

«Ժողովրդական նախապաշարութիւնը և հաւատարմութիւնը», որոնք Թ. Գլուխին պարունակութիւնն են, ոչինչ ունին իրենց մէջ ինքնաշարժական միայն Պարտիզակցիին է ամէն երկրի ե ժողովուրդի հասարակաց լինելով. կարելի է ըսել Նոյն իսկ թէ բաղադրամասն ուրիշ տեղերու մեր գիւղին մէջ թիւ եղած են անոնք, ամբողջ տեղւոյ մը մէջ բաւական ուժեղ կրօնական և կրթական հակաազգեցութիւններ կանուխէն նուաճած ըլլալով:

Գործին Գ. Է. վերջին մասը, որ կը գրուէ 814-975 էջերը, կը պարունակէ «Նկատողութիւններ Պարտիզակի հայերէնին մասին», յետոյ, յաւելորդաբար, «Պարտիզակցիներու բառարանը», «Խօսքի մեքեր, բացատրութիւններ, առածներ», «Մասնապէս բացատրութիւններ», «Բերականութիւն», «Նմանաբար Պարտիզակի հայերէնէն և ժողովրդային բանահիւտութիւններէ» — Կը խորհիմ թէ հեղինակին համար ամենէն ապահաւոր մասը պէտք է նկատել իր գործին այս բաժինը. ոչ թէ որովհետեւ իր մեծահասութիւնէն արտաքույ իր այսպիսի նիւթ մը, այլ որովհետեւ զուարէ է հաստատել որ Պարտիզակի և մէկ ատեն և յետոյ մասնաւանդ իր օրային այսինքն իրեն յատուկ հայեցելը, կ'առէր անշուշտ ըսել «Բարբառքը աննկատ ըլլալ, այնպէս» ինչպէս ունին զոր օրինակ իրեն ժողովրդային միւս հայ գիւղերը. հիներէն՝ Արուստակէ, Օվաղու և Տօնակ և վերջիններէն՝ Մանիշակ և Քաղաքիկ, իրենց սեպական ձայնաբանութեամբ, բառապատմով և քերականութեամբ, ինչպէս Բրօք. Լ. Առաւելոն ցոյց տուած է Արուստակէի համար գրած իր լեզուաբանական ուսումնասիրութեամբ: Եւ ասիկա՝ կը կարծեմ՝ հետեւալ պատահաւոր. այդ գիւղերուն նախաբնիկները կը թուին իրենց նախկին հայերէնիէն ելելով իրենց վերջին բնակավայրը զաղթած ըլլալ մէկ անգամով և հաւանաբար բաւական կարեւոր թիւով, ու, առանց որ իրենց վրայ եկուոր նոր տարրեր աւելան, իրենք իրենց մէջ աճած են, պահելով իրենց բարբառը: Պարտիզակի պարագան այդպէս չէ եղած. իր նախաբնիկները եղած են հազիւ քանի մը տնտր, որոնց վրայ միշտ աւելած են զանազան հոգմեր եկած նորեր: Յայտնաբերած և արագորէն նոր տարրերու յաւելման հետ, իրարու խառնուած են բազմաթիւ բարբառներ, որոնցմէ ոչ մէկը կըրցած է պահել իր ինքնութիւնը, ամէնքը հակազգեցով իրարու: Այս կերպով կազմուած այդ

լեզուն շուտով ունեցած է տկարանալու ուրիշ պատճառ մըն ալ, իր մէջ խառնուելով բազմաթիւ թուրքերէն բառերու, զորս էր բերել ներտառարկները, որոնք տարին իրուն կ'աշխատէին ծովագրի թուրք գիւղերու և ագարականութեւ մէջ, չէն մասին մէջ Տ. Կարապետ քանոնայի աւանդածներուն կարգին թուրք խաղի կտորներու և խօսքերու, և յետոյ «Պիւր կով կէտի» սերկընդանի նման լեզուի հիւսնադրութեան մեքեր, ու մինչև վերջը ռասիկին խօսուածքին մէջ թուրքերէն բառերու յաճախութիւնը կը հաստատէ ասիկա: Լեզուն այս վիճակին մէջ, Պարտիզակի համար բարեբախտութիւն մը եղած է սակայն բաւական կանուխէն կրթական գործին հաստատումը և ծաւալումը. որ շուտով Գ. Գլուխը հայեւմարին և հեղինակ տաքուր այլաբարբառին ազգեցութեանը տակ բոլորովին հետախաղաղ ըրած է նախաբնիկներուն և յետոյ աւելցած նորերուն խօսուածքի տարբերութիւններն ալ: Քննելով Միայնակի յառաջ երած խօսակցական տեղիները, առածները, են, անոնց մէջ չենք տեսներ արդարեւ լեզուական ոչ մէկ յատկանշական առանձնայատուկութիւն. նորնպէս է նաեւ բանահիւտութեանց հայերէնին անդամ: Բառարանին մէջ կան թերեւս բաւական թուով բառեր, բայց անոնք, գիտական խղճամիտ քերականութիւն մը պիտի հասկնայ թէ, առ առաւելին վերջամեջութիւններ պէտք է եղած ըլլան զանազան ժամանակներու մէջ իրարու վրայ աւելցած բարբառներու բառերուն, և այս կերպով պիտի չնշեն մասնաւանդ այն մարզերը, ուսկից հեկած են զանազան առեւտներ Պարտիզակի զաղթուած խաղերը:

Բայց այս նկատողութիւն չի նուազեցնէր բնաւ այս շատ կարեւոր գործին մեծ արժէքը, որ մասնաւորաբար առաջին երկու մասերուն, այսինքն պատմագրական, ազգագրական և վիճակագրական զուտներուն մէջ կ'երևի, Պարտիզակցիք այս գրքին համար, որուն մէջ իրենց սիրելի գիւղը յարուրթիւն կ'աւելի ի գաղափարի, պէտք է երախտապարտ ըլլան անոր հարեցեցեալ հեղինակին յիշատակին հանդէպ, և ի արգանտ անոր և սիրով իրենց ծննդավայրին, ամէնքը ցանկան ունենալ անկէ օրինակ մը:

Յ. Բ.

ԿՐԹՆՔ. Ա. ԳԻՌԻՔ, ՀԻՆ ՌԻՍՏ, 104 էջ. Բ. ԳԻՌԻՔ, ՂՈՒ ՌԻՍՏ, 104 էջ. Գ. ԳԻՌԻՔ, ԱՍՄԵՐԵԱՅԻՆ ՇԵՐՔ, 28Կ էջ: Հեղինակ՝ Յովնան Յովնան Յովնան Յովնան Յովնան Յովնան Յովնան: Վրդիւր-Մարտի, Գահիրէ: Գրքի Թ. 7. 8. Ե. Գ. :

Վրժանական կրթութեան պակսերը և մեր նախալրթարաններէն ներս, անկիւս արդիւնք է աւելի այն անմիտ և մեր խառնարաններէն զոր ոմանք ունին կրօնական դատախազականութեան ներկատմամբ, և որ ինքնին հետեւանք է կրթական զգացումի թուլացման և պակասին: Առանց կրճնական դատախազականութեան, անկարելի պիտի ըլլար մեր նոր սերունդին տալ տոմիկ և առողջ

կրթութիւն մը նկարագրի եւ բարոյականի. Դաստիարակութեան նպատակը, մասնակի միտքն ու հոգին կարգ մը ծանօթութիւններով խնդրելու մէջ չի կայանար, այլ անոր մէջ կերտելու տիպար մտաբեր, և աշխիւ նկարագրի, մտքն առաջ մը շահելով սիրտն ու հոգին:

Այս ուղղութեամբ մեր հին սերունդը աւելի աշխատեալ եւ հոգածութիւն տարած է կրօնական կրթութեան մասին քան մնեք. վկայ՝ իրենց հըրատարական գասագիրքերը. Ամսօրնաամ տըպը ուսած ճշայեթի Աստուածաշունչ շին կտաւարանի մը գասագիրքէն սօսեալ, 1713ին տպուած, Դուկաս գպիր վանանդեցիի կողմէ, մինչև Մաշտոցի կըսնի գրիքը, իսպառնի, Մեղիսեղի Աւարտեանի, Մսեր Մագիտարոսի, Ջարմար քնչի, Յրթ. քչ. Փօպօլեանց՝ Նոր Ուխտի պատմութիւնները, և մանաւանդ Քրիստոսեանց Նախան Եկօր Պատրիարքի, Սրտանմտան Գաբրիել վրդի, Այվադու վաքի Գարիբէլ Նպօ. ի, Եանազարեան կարապետ վրդի, Սալաթեանց, Նազարեանց, Լ. Բժշկանի, Շաշեան, Նարպէտի, Տ. Սարգիսեան Սահակ քահանայի եւ Բարբէն կաթողիկոսի, որոնց մէջ իրապէս ամենէն նորն է Բարբէն վեհափառի Քրիստոնէականը. այսմ ի գործածութեան նախակրթարաններու վերին դասարաններու մէջ, Չիլիցիով աւելի հանգամանօրէն եւ կրօնական վարժարաններու համար գրուած մտգիտարական գործերը՝ Մաթէոս կթղ. ի, Տերոյնցի, Ալըզեանի, Վարժապետեանի, Օրմանեանի կայն:

Վերոյիշեալ գասագիրքերու մէջ, Եակայն կը հանդիպինք երբեմն չափաբանց բարդ վարժապետական բանաձևերու և մութ եզրերու. անոնց մէջ ընդհարարպէս կը պակսի Աւետարանի մէջ յայնքան զեղեցիկ կերպով պարզած Երեսնակները: Թող որ ուսանց լիզուին ներկայիս համար խալուր է այլեւս, իսկ ուրիշներ՝ պատմական և աշխարհագրական աւելորդաբանութիւններով բեռնաւոր: Այս նկատողութիւնը՝ Քրիստոսեանց համար համար. իսկ շին և Նոր Կտակարաններու պատմութիւններ Աւետարաններու աշխարհաբարի վերածուններ են լոկ, մարգարէական մէջբերումներով ծանրաբեռնուած:

Յօդպետն է դարձեալ որ այս մասին եւս գասագիրք կազմելու նախաձեռնարկ կ'ըլլայ, Պրն. Ա. Լեոն Անէմանի շարք պատմութիւնէն և Պրն. Լ. Ամիրսեանի Պատմութեան և Աշխարհագրութեան (նոր լոյս տեսնելիք) գասագիրքերէն ետք լոյս կը հանէ Պ. Յովնան Յովհաննէսեանի կրօնի վերոյիշեալ երեք գրքովները ձեռնած Լայո մատուակն և գրուած «Լայո մատուակի» արդիւնէն համար եկեղեցին և — կրօնը — և անոր հետ հոգեկան կապը ամուր պահելու համար: Ա. Գիրքով շին Ուխտի պատմութիւնը եւ ներկայացուցի միջի 30 դասերու մէջ, ընդլայնուած, պարզարանուած, ուր նահապետական բարիք և պարզ կեանքը, իսրայէլի աւանդական պատմութիւն կրօնական և ազգային հերոսներու կեանքը, գատաւորները, մարգարէներու, թագաւորներու գործունէութիւնը կը նկարագրուի իրական ճշմանով և հեղուքներով: Ուրիշ առաւելութիւն մըն

այլ, պատկերներու մեծ խնամք տարուած է, իւրաքանչիւր Նիւթ համապատասխան պատկերով մը լուսարանուած է և գրիթէ ամէն դասէ վերջ եկեղեցական երգերէ: Դարականն, ազօթներէ ընտիր նմուշներ գրուած են, որոնք շահեկան կը դարձնեն գիրքը:

Բ. Գիրքը Նոր Ուխտն է, ուր կը նկարագրուի Երեսնակները Վեր Վարդըութեան մէջ, երեսուն դասապահի մէջ ամփոփուած: Կ'սօսի Յովն. Մկրտիչի ձեռնդիրն նկարագրութեամբ. (հոն սխալմամբ Քերրոն կոչած է անոր ձեռնդալայր փոխառակ Այն Բարձրի), և կը վերջանայ Քրիստոսի հրաշայի յարութեամբ:

Գ. Գիրքը կը բանայ մեզի Առաքելական Շրջանը, իբրեւ տեսակ մը ամփոփ նախաշուշ ընդհեկեղեցու պատմութեան, ուր կը պատմուի զարմեալ 30 դասերու մէջ, իր Երեսնակներէ յետոյ Քրիստոսի ունեցած սրտառու իրեւնները մինչև Լամբարձու, յետոյ զքրիստոնէական եկեղեցու առումը, զարգացումը, ծաւալումը, առաքելական ջարդողութիւնը և գործունէութիւնը որ կը յանդի եկեղեցու յալկանակին 312ին Միլանի լրումարտկով, երբ քրիստոնէութիւնը պետական կրօն էր հռչակուի. յետոյ ամփոփ կերպով նախատարերքը կուտայ Լայո եկեղեցու պատմութեան, Լայո եկեղեցու ծագման, ծաւալման մեծ դէմքերու. վերջին մասերուն մէջ հնդիպակին ջանքը եղած է ցոյց տալ Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի տեղը հայ եկեղեցու կազմակերպչական և ազգայնացման ձեռնարկին մէջ. հետորք կը վերջանայ եկեղեցու տօներու և զգեստներու վրայ համառոտ տեղեկութիւններով:

Իրապէս հետաքրքրական և շահեկան գասագիրք մըն է Պ. Յ. Յովնանէսեանի գասագիրքը, որ որով առաւելութիւններ ունի ամէն մարդի մէջ այլ ուղղութեամբ պատարասուած գասագիրքերու վրայ, կը յանձնարարենք զայն իբր գասագիրք գործածել մեր նախակրթարաններէն ներս. Լեզիկակը մտադրած է Գ. և Ե. Գիրքերն այլ լոյս ընծայել եթէ քաջախելութիւն և յաշուութիւն գտնեն իր առաջին երեք գիրքերը. իզլանանք գտնէ մեր քաջախելութիւնը վաստակաւոր ուսուցիչի մը, Երեմի թուղթը տոնիք է տպագրութիւնը մաքուր և նաշակաւոր:

Նկատողութիւն մըն ալ, կրօնի գասաւանդութեան մէջ ընտիր գասագիրքը լաւ ծրագրով և յաշու պիւթտով չի կարար իր նպատակին ծառայել եթէ ուսուցիչը մտաբեր չէ այլ գործին. Ուրիշ գասերու համար յատկապէս կը փնտռենք ուսուցիչի վրայ հմտութիւն և ծանօթութիւն, կրօնի ուսուցիչին վրայ այս երկուքն զոտ և աւելի պէտք է փնտռել հաւատք իր զասաւանդած Նիւթերուն վերաբերմամբ. կրօնի ուսուցիչը հաւատալացեալ անձ մը պէտք է ըլլայ որ ոչ միայն խօսքով եւ գործով այլ իր կեանքին զեղեցիկ օրինակները իր անձին վրայ ցուցնէ և պատկերացնէ իր գասաւանդած նշարարութեանց իրականութիւնը. զեկեղեցութիւնը. գասագիրքէն առաջ և աւելի գասաւորն, տառէն առաջ՝ ոգին, ձեռնէն առաջ՝ հոգին, անա այս պայմաններուն մէջ միայն կարելի կ'ըլլայ փրկել կրօնի գասաւանդութիւնը:

ԱՐԹՈՒՆ ՎՐԳԻ